

ketés szaladt át, a tányérok összekocogtak a falon s kint az udvaron tompa zuhanás hallatszott, mint amikor búzás zsák esik le a padlásról.

A menyecske hirtelen fölsikoltott és halálra vált arccal mutatott az ablakra. Csalma Márton és Zsófi néni odanéztek:

— — a tornácon, nekidülve az ablakfának, ott állt Píkor Feri véresre szántott homlokkal, behúnyt szemmel, holtan.

Élet.

EMLÉKTÁBLA AQUINCUMBAN

ROMER FLÓRIS

ÍRTA: DÖMÖTÖR ISTVÁN

Az ember felül egy vasútra a Margithidnál, amely annyira szerény kis vasút, hogy minden ötven lépésnél, mint a rossz futó, megáll ziháló tüdővel. Az ember, ha a vasút is akarja, félóra alatt átjut azon a városnegyeden, amely a legrégebb metszeteken is, augsburgi króni-

kákban (akkor ezek voltak az újságok) úgy szerepel, hogy „Judenstadt.“ S végre, piszkos, alacsony házak és mosdatlan udvarok után, bölcső elé jut, amely bölcsőnek elég kemény ugyan, kőből van, kopott, mállott, de hát nem csoda: fölötte ezer évnél több suhant el s alatta, valahol, tán épp bólogató virágszirmok alatt nyugodtan alszanak Pest ősi alapítói. Aki járt erre vagy olvasott iskolakönyvet, tudja, hogy Aquincum ez a bölcső, amelyben római melódiáknál, bronzarcú légiók fáklyafényénél ringott Pest, helyesebben Buda gyermekkora. Az első város, azon a ponton, amelyről már messze idők ködében felfedezték, hogy kitűnő forgalmi pont. Hogy mindent kapott a természettől, amit a természet adhat, jót, kellemest és alkalmast arra, hogy emberek verődjenek össze s éljenek egymás mellett, maguknak és mégis a jövőnek. Levegőt, dús reggeli levegőt, amit egyfelől hegyek hajtanak s Rákos felől kövér, alföldi mezők. Vizet, amelyen könnyen járnak nagy hajók s ellenség nehezen jön át. Erdőt és legelőt, szőlőt s puha kenyérnek finom búzát. Az első város, amelyben már voltak kövezett utak,

csatornák, volt községi politika, fürdő, fényűző korzó, színház, tükör és muzsika s apró gyöngyöket viselő szép és bánatos nők. Az első város, amely karjaival a hegyoldalakra ért, villákat épített ugyanott, ahol ma angol szabású pesti cottageok tetejét veri az eső, a testével pedig hosszában a Gellérthegyig terjedt. Az első város, amelynek utcáin, Saturnáliáknak nevezett nappalok és éjszakák mámorában gyújtottak tüzet annak, amit mi — meglehetősen savanyúan — május elsején próbálunk ma ünnepelni. Amely nagy volt, messzire szálló hírű és erejű, volt pillanat, hogy diktált, kardjára csapott s fiát, aquincumi illetőségi fiát (II. Valentinian) császárnak fogadta el Róma, az örök itáliai anyaváros. Amely élt, virult, lüktetett, mint egy nagy-szerű kultúra végső szívverése. Amely, mint minden város, boldog volt és szerencsétlen. S amely, uraival és proletárjaival, végül is azért elmúlt, por, csönd, semmi lett. Ki tehet róla? Talán a véletlen, a legfelsőbb törvény, talán az a rejtelmes szükségesség, hogy századok múltán elkövetkezzék helyén, bár nem ily kulturális magaslaton, IV. Béla városa (Ó-Buda), azután a Mátyásé (Budavár) s a XIX. század Budapestje. Ami ma van belőle: néhány kőfal. Karperecek, edények, terrakották. Tört orrú agyagemberek az aquincumi múzeumban.

E nagy idők kis játékait őrző múzeum falán márványtábla van, a táblán kivésve pedig egy borotvált arc és név: Rómer Flóris. Aki eltéved ide s megáll e hideg kövek előtt, bizonyára észreveszi, ha felelni nem is tud rá, hogy ki volt, mit ért, mit csinált e borotvált arc, amikor még nem márványról, hanem eleven szemekkel nézte a világot. Amit, hogy valaki erre felelni tudjon, bajos volna, sőt nem lehet kívánni. Az élet, a világ, tele van dolgokkal, amelyeknek végzése és megismerése előbbrevalóbb, amelyek mind annyi embert foglalnak le maguknak, hogy a Rómer Flórisoknak igazán nem marad több néhánynál. De hisz általában, először nem is ez a fontos. Nem az, hogy valaki hibátlanul tudja, ki volt Rómer Flóris. Hanem, hogy ha idejön, ne menjen vissza, mintha itt se lett volna. Ne törölgesse homlokát közömbösen, ne álljon azon a területen, ahol egyébként vad füvek nőnek, fáradt és kiégett egykedvűséggel, ne mondja, hogy „mit nekem, ezek a kopott és

poros kövek“, mert ezek a poros, kopott kövek épp úgy „documente humain“-ek, mint például Balzac szegényei. Ez a hely, ez a csend, ezek a hideg kövek a lemenő nap égő bíborában, nemcsak arra jők, hogy lehajtsa rájuk fejét a vándor, hogy valaki itt verseket súgjon rózsaszín fülekbe, hogy a fűben kiránduló kislányok játszanak, kibontott hajjal, szembekötősdit. Amit felkeltenek: az a gondolat, hogy itt város volt, amely ha római város is, amelyet ha valamikor épp a mi távoli véreink dúltak föl új földet és népet hódító kedvükben, — nekünk azért Pest bölcsője ez az Aquincum. S ezzel a gondolattal az ember mindjárt nincs egyedül, a mállott kövek mindjárt nem unalmas semmiségek. A földet körülöttük mindjárt másként nézi, a kiásott cserepeket másként fogja kézbe. A könnyű és illattal kevert szél mintha hangokat hozna. Az apró romok közt mintha emberi nyomok akadnának. Mintha éppen ott, ahol áll, a színház, az aréna poshadó kőpadján markáns, büszke és derült arcok villannának meg a délutáni fényben, úgy, hogy most már, aki idetéved, megemelheti kalapját, köszöntéssel: jó napot, jó napot ösök, első pesti polgárok, tisztelt és művelt rómaiak.

Hogy Rómer Flóris, a pap, komoly tekintettel s oldalán fekete övvel, szólt és köszöntött-e így magányos útjain az aquincumi csendben, hogy Rómer Flórist érintették-e ily meg nem fogható rezzenések, — ezt biztosan nem lehet tudni. Vajjon csak az aquincumi tábor mértani helyét látta ott, ahol valamikor fegyverek vertek riadt lármát, vajjon csak a fürdő kopár nyomait konstataulta, ahol egykor gyöngytiszta víz bugyogott s benne római nők játszottak kezeikkel? Az okos és sima arc a márványtáblán ezt nem árulja el. Amit csinált, amit a lexikon róla, mint tudományos működést feljegyez: ebben a könyvei is épp ily szigorúak, szófukarok és hallgatagok. Aki előkeresi őket, alig hihető, hogy talál bennük tetszetős szórakozást, mert úgynevezett száraz dolgok ezek, mérések, számok, megállapítások, lakonikus tartózkodással, a tudós objektív hangján. De mögöttük, ki tudja, ki felelhet erre, hogy mily lírás, elképzelt, multba merülő pszichológiát rejtett magába Rómer Flóris, mint általában azok, akik számolnak, mérnek, kutatnak s amikor az északi sarkot,

elfelejtett kéziratokban márkik és költők vallo-
másait, vagy valami alattomos kór szérumát
fedezik fel: ezt akkor is úgy írják le, mintha
azt írják, hogy kétszer kettő az négy. Rómer
is, kifelé, a papiron, ily kétszer kettő négy —
ember. Járt, kutatott oly dolgok után, ame-
lyek itt, főleg Pest körül, lepergett kultúrát
jelentenek, oly időkben, amikor ezt rajta kívül
alig végezte más. Az asztalán, este, lámpa-
fénynél azonban, amint egymás mellé rózta
ábrákkal, számokkal telehintett jegyzeteit, —
föl kell tennünk, hogy papi egyedülvalóságá-
ban s fóliánsai közt, benne is lobot vetett az
a művészinak nevezhető tulajdonság: a tár-
gyak fölszínétől elrugaszkodó s a dolgok lel-
kébe furakodó fantázia. Hogy amint felméri,
megállapítja a régi Pest határait, amikor a
várost még bástya védte az árvíz, a törökök
és kalandorok ellen, amint elbújva egy levél-
tár aktáiba, szinte mosolyt kicsaló gondos-
sággal szedi össze például a XVII. század
pesti lakosainak névsorát, ősmagyar, szláv,
német, latin, zsidó hangzású neveket: a sze-
mével ott jár a bástyán, amelyre árnyéket
vet a hold és a virrasztó polgárőr alabárdja
s ki nem ejtett szavakban élénk eszmecserét
kezd e penészlő aktában elrubrikázott lako-
sokkal.

A lexikon, ez a nyomtatott polihisztor, azt
mondja róla, hogy tudós volt, régész, hogy
különös érdemeket szerzett a magyar história
és a műemlékek közül. Nekünk azonban ez
így kevés. Nekünk ez az okos és csupasz arc
a márványtáblán, amint megálltunk előtte
egy szabad délután óráiban: az európai pesti,
oly viszonyok közt, amikor a két szó nem
túlságos sietséggel akart összeforni egy fogal-
lommá. Nekünk e holt szem a márványtáblán
oly ember szeme, aki előtt nem volt ismeret-
len a határainkon kívül eső kultúra s mégis
egy élet lelkeségét pazarolta a magyar
pallérozódás látszólag kisebb jelentőségű kér-
déseire. A városítás, a Rottenbillerek és Salamon
Fercek típusa ő, Rómer Flóris. Az a típus,
amelytől ha függne, itt mindenki élne ember-
ségéhez méltóan. Az a típus, amely ha régi
házak folyosóin járkal, idők fogától kikezdett
köveket simogat végig, valójában ugyanoly
hévtől hajtva cselekszi ezt, mint aki új geren-
dákat ültet a földbe.

